

**Goran Đurđević i Suzana Marjanić
(ur.)**

**Zbornik *Ekofeminizam:
između zelenih i ženskih
studija***

Durieux, Zagreb, 2020, 486 str.

Pristupajući ekofeminizmu na multidiscipliniran i holistički način, urednici Goran Đurđević i Suzana Marjanić iznjedrili su prvi ekofeministički zbornik na hrvatskom jeziku, u koji su uvrstili 40 priloga iz područja humanističkih i društvenih znanosti te umjetnosti. Zbornikom su nastojali aktualizirati pitanje ekofeminizma, odnosno potaknuti kritičko promišljanje, istraživanje i analiranje ekofeminizma/ekofeminizama, pri čemu su naglasili namjeru da Zbornikom osnaže mlade istraživače/ice te interdisciplinarnu prirodu ekofeminizma. U samom predgovoru nakon kratkog prikaza razvoja ekofeminizma u svjetskoj znanstvenoj i aktivističkoj praksi, kao i u jugoistočnoj Europi (str. 9-10), urednici su naznačili mogućnost iščitavanja Zbornika na različitim razinama: teorijskoj, društveno-političkoj, aktivističkoj, umjetničkoj i obrazovnoj (str. 11). Na tom tragu radovi su podijeljeni u pet poglavlja: *Ekofem-izvori*, *Ekofem-regija: Zeleni odjeci*, *Ekofem-regija: Ekofem-književna i vizualna teorija*, *Ekofem-eseji i prikazi: Ekofem-knjiga* i *Ekofem-poezija* uz predgovor, uvodnik, popis zastupljenih autorica i autora te izvatke iz recenzija.

Prvo poglavlje *Ekofem-izvori* donosi prijevode radova triju značajnih svjetskih ekofeministkinja Susan Griffin, Carolyn Merchant i Ariel Salleh, kako bi, prije svega, čitatelje u regiji upoznali ne samo s pozicijom ekofeminizma, nego i s određenim važnim raspravama na svjetskoj ekofeminističkoj sceni. Prvi je prilog rad "Održivost i duša" u kojem Susan Griffin dekonstruira uporabu

pojma prirode u različitim kontekstima, zatim analizira recipročni odnos prirode i ljudi te na koncu raspravlja o ulozi znanosti u kolonijalizmu, rasizmu i opresiji nad prirodom. Autorica je zastupljena s još jednim prilogom u ovom poglavlju, naslovljenom "Žene i priroda", u kojem tematizira kompleksan odnos između roda i prirode, pri čemu ukazuje na nužnost promjene paradigme promišljanja o rodnim i prirodnim temama u svrhu konkretnih promjena odnosa prema svim Drugima. Nadalje, Carolyn Merchant u radu "Ekofeminizam i feministička teorija" pojašnjava odnos ekofeminizma i različitih feminističkih teorija, dok Ariel Salleh ukazuje na funkciju ekofeminizma pri denaturalizaciji konstrukta antropocena kao univerzalnoga (rad pod naslovom "Antropocena").

Drugo poglavlje *Ekofem-regija: Zeleni odjeci* donosi dvanaest radova autor(ic)ja s područja jugoistočne Europe, čime ovaj zbornik u određenom smislu nudi i pregled aktualnog stanja ekofeminizma na ovom području. Započinje radom Branke Galić ("Ekofeminizam – novi identitet žene") koja čitatelje uvodi u različite pravce razvoja ekofeminizma i njihovog suodnosa s drugim ekološkim diskursima, ponajprije dubinskom ekologijom. S obzirom na perspektive socijalne ekologije, autorica tvrdi kako ona mora biti otvorena prema svim (eko)feminističkim pravcima u pravcu oslobođenja od dualizma zapadnjačke socijalne i filozofske tradicije i stvaranja nove organske ekokulturne cjeline. Na tom tragu Ivanka Buzov u radu "Socijalna perspektiva ekofeminizma" ističe jednu od ključnih preokupacija ekofeminizma o povezanosti žene i prirode s kojom, u kontekstu načela socijalne ekologije Murrayja Bookchina, analizira njegovu socijalnu putanju. Po tom načelu dominacija nad prirodom proizlazi iz dominacije čovjeka nad čovjekom, a što se nadalje aktualizira povezivanjem dominacije nad ženama i prirodom, s rasnom i klasnom dominacijom, odnosno svim Drugima. Autorica Martina Topić

u prilogu “Ekofeministička analiza vrijednosti i filozofija globalnih ekoselâ – Jesu li žene sklonije kolektivizmu i antihijerarhiji nego muškarci” donosi analizu globalnih ekoselâ, u kojoj naglasak stavlja na različite stilove vođenja i upravljanja između žena i muškaraca, te pokazuje kako se “ženska” ekosela baziraju na ekofeminističkim vrijednostima poput jednakosti, antihijerarhije i kolektivizma. Nadalje slijedi rad “Ekofeministički pragmatizam sestara osnivačica u sociologiji – Izvor osnaživanja žena u akademiji i društvu” Lejle Musić koji tematizira utjecaj sociologinje Jane Addams na ekofeministički pragmatizam Charlotte P. Gilman i Caroline Bartlett Crane te ističe nužnost uključivanja i tih autorica u suvremenu sociološku teoriju, za koje drži da su izostavljene patrijarhalnim utjecajem. Kroz kritičku analizu radova ekofeminističkih autorica iz različitih faza pokreta za zaštitu okoliša Tara Kalaputi u radu “Ljudi više od ljudskog svijeta – Politička solidarnost protiv ekosocijalne opresije” potiče filozofski diskurs o postojanju zajedničkoga političkog jezika između čovjeka i svijeta koji je “više-nego-ljudski”. Posebice je zanimljivo pratiti analizu tekućega ekofeminističkog aktivizma u prilogu Sandre Iršević naslovljenim “Publika portala ekofeminizam – Najaktivnija na društvenim mrežama”, u kojem dobivene rezultate analize zaključuje tvrdnjom da ekofeminizam u Srbiji može zaživjeti samo aktivizmom putem društvenih mreža, što jedino može dovesti i do društvenih promjena. Ekofeminističku analizu dominantnih i alternativnih narativa o placenti donosi rad Nede Radulović “Asimetrija životinja i žena – Ekofeministička perspektiva diskursa o placenti”, ukazujući na njezino konstruiranje kao objekta od strane patrijarhata koji se temelji na dualizmu čovjek/životinja. Aktualnim problemima veganskog pokreta bavi se rad Diane Didulice (“Negativni učinci suvremenih prehrambenih trendova na pokret za prava životinja”) u kojem analizira klasnu, ekološku i rodnu dimenziju posljedica koje

suvremeni prehrambeni trendovi imaju na pokret za prava životinja, dok Natalija Iva Stepanović u radu “Radikalna empatija – Feminizam, ne jedenje mesa i aktivističke prakse” tematizira strukturalnu povezanost životinja i žena koja je zanemarena kako u patrijarhatu, tako i u feminizmu te vidi glavnu ulogu etike skrbi u povezivanju feminizma i vegetarijanstva. U sljedećem radu (“Ekofeminizam o ‘etici’ medijski zataškane priče – Utjecaj mesne i mliječne industrije na globalno zatopljenje”) autorica Suzana Marjančić progovara o medijskoj manipulaciji kad je riječ o stvarnom utjecaju mesne i mliječne industrije na klimu. Rad “Od feminizma do specizma – Kolaboracija kritičke animalistike i ekofeminizma” autorice Mije Felić naglašava ulogu kritičke animalistike u otporu dominantnom diskursu Drugosti, ističući pritom holistički pristup i njezinu povezanost s ekofeminizmom. Na kraju drugog poglavlja predstavljen je rad “Pogled odozdo – Ekofeminizam u obrazovanju i odgoju” autora Gorana Đurđevića, koji nudi različite ideje i savjete za uvođenje ekofeminizma u obrazovanje i odgoj na holistički način.

Treće poglavlje *Ekofem-regija: Ekofem književna i vizualna teorija* donosi ekokritičke analize različitih književnih i filmskih djela od onih domaćih, poput analize Lade Čale Feldman o djelu Ivane Brlić Mažuranić (“Bilje, raslinje, ne-umlje – Lutonjica Toporko i devet župančića u optici ekofeminističkog novorođenja”), do svjetskih u analizi Mobyja Dicka u radu Sanje Kajinić “Ekofeministički pristup iskorištavanju kitova u Melvilleovu Mobju Dicku”. Tim književnima pridružuju se i radovi iz područja ekofeminističke vizualne teorije Marijete Bradić (“(Ne)vidljivi okoliši – Problem klimatske (ne)pravde u klimatskoj fikciji”), Dine Glavan (“Dekolonizacija pisanjem kroz metodološke leće Linde Tuhiwai Smith”) i Petre Belc Krnjaić (“Filmske mačke – Feministička kritika zoomorfizma filmu”).

Četvrti dio zbornika *Ekofem-eseji i prikazi: Ekofem-knjiga* započinje prikazom

Andrije Golubovića koji se bavi knjigom Pamele Odih *Watersheds in Marxist Eco-feminism*, u kojoj se iznosi ekofeministička materijalistička perspektiva na suvremeni problem (ne)dostupnosti vodenih resursa te naglašava ključna uloga kapitalističke eksploatacije koja se temelji na reproduktivnom radu žena. Nadalje, tu je prikaz Brani-slava Vičara o monografiji Jožice Čeh Steger te Lidije Bernardić koja analizira zbirku radova *Sister Species: Women, Animals, and Social Injustice* te nudi odgovor na problematiku hijerarhiziranja važnosti unutar aktivističkog angažmana. Uz spomenute prikaze uvrštena su različita ekofeministička čitanja književnih i umjetničkih djela te esej Snježane Klopotan "Identiteti feministkinje i aktivistkinje za prava životinja" koji tematizira dodirne točke feminističke teorije i pokreta za prava životinja, kao i esej Jane Ažić ("Mudrost tijela, moć prirode – valorizacija utišanih autoriteta") o važnosti esencijalističkog ekofeminizma u suprotstavljanju patrijarhalnoj znanosti koja iskorištava i podčinjava prirodu svojim potrebama.

Na samom je kraju poglavlje "Ekofem-poezija" koje tvori još jednu dimenziju ovoga slojevitog Zbornika jer, kao što je u samom uvodniku napomenuto, ekofeminizam uz

samu analizu i problematiziranje umjetničkih pokreta i radova, obuhvaća i njihovo kreiranje i stvaranje (str. 16).

Brojnost tekstova, kao i raznovrsnost tema prisutnih u Zborniku upućuje na različite dimenzije ekofeminizma: političku, aktivističku, znanstvenu, teorijsku i svjetonazorsku te se time izražava njegov potencijal u smislu otpora kapitalističkom, patrijarhalnom, rasističkom, te nimalo manje značajno, specifičkom sustavu struktura i društvenih odnosa. Polazeći od koncepta roda, odnosno dualističkog para muško/žensko koji se reflektira u paru čovjek/priroda, autori(ce) na različite načine raskrinkavaju poziciju Drugosti kako žene, tako i prirode te povezuju ekološku problematiku s pitanjima socijalne pravde. Pitanje koje urednici postavljaju jest: Kakva je uloga ekofeminizama u suvremenom društvu? te, kao što sami navode, odgovor nije jednoznačan (str. 4), no radovi ovog zbornika pokazali su mogućnosti ekofeminizama da odgovore na određene krize suvremenog svijeta. Na koncu, važnost Zbornika postaje veća time što je riječ o prvom zborniku tog tipa u regiji te kao takav predstavlja poticaj i temelj za daljnja ekofeministička istraživanja, analize, teoretiziranja te aktivizme u regionalnom području.

Darija Ivošević
Sveučilište u Zadru